

ÇEVRESEL GÜVENLİK KAPSAMINDA SU¹

Derya Sürmelioglu PARLAR²
Oğuzhan ASLANTÜRK³

ÖZET

Uluslararası ilişkilerde realist çerçevede daha çok askeri yönüyle öne çıkan güvenlik kavramı, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde içerik ve kapsam açısından genişlemiş; askeri olmayan yeni unsurları semsiyesi altına almıştır. Bu unsurlardan birini oluşturan çevresel sorunların ulaştığı ciddi boyut çevresel güvenlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Çevresel güvenlik kapsamına giren önemli konulardan birini su kaynakları oluşturmaktadır. Yaşam için vazgeçilmez bir kaynak olan su artık günümüzde, kıtlık, küresel ısınma gibi arttırılması mümkün birçok etmene bağlı olarak küresel bir sorun haline gelmiş; su sorunlarının her gün biraz daha artması suyun stratejik bir unsur olarak güvenlik kapsamında daha fazla ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Hayati suyun barışa hizmet etmek yerine günümüzde özellikle kimi bölgelerde istikrarsızlık kaynağı olduğu; suyun yarattığı gerginliklerin “su savaşları” olgusunu ortaya çıkardığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Güvenlik, Su Kaynakları, Su Kıtlığı, Su Savaşları

WATER WITHIN the CONTEXT of ENVIRONMENTAL SECURITY

ABSTRACT

Concept of security that is prominent as military within realist scope in international relations has extended with regard to content and scope especially after the post-cold war era and has taken nonmilitary new components under its umbrella. Environmental problems getting through to severe damage have created the concept of environmental security. One of the most important area covered by environmental security is water resources. In our era, water that is indispensable for life has become global issue because of numerous factor such as scarcity, global warming, etc. Furthermore, the increasing water issues day by day made it compulsory to tackle the water issue as a strategic factor within the context of security. It is seen that instead of serving the purpose of peace the water that is vital for the humanity is the cause of instability particularly in some special regions in our day and tensions increased by water resources have created the concept of “water wars”.

Keywords: Environmental Security, Water Resources, Water Scarcity, Water Wars.

¹ Bu çalışma daha önce 11-12 Aralık 2013 tarihlerinde, V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı'nda sunulan bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş şeklidir..

² Arş. Gör. Nevşehir Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, d_surmelioglu@hotmail.com.

³ Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı, oaslanturk@hotmail.com

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde daha çok askeri yönüyle öne çıkan güvenlik kavramı, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde içerik ve kapsam açısından genişlemiş; yeni unsurları içerisinde barındırır olmuştur. Bu bağlamda barış ve güvenliğe tehdit oluşturan askeri olmayan yeni unsurlar da güvenlik kapsamına dahil edilmiştir. Bu unsurlardan birini de çevresel sorunlar oluşturmaktadır. Öyle ki çevresel sorunların ulaştığı boyut çevresel güvenlik kavramını ortaya çıkarmış ve böylece devletlerin güvenlik algılamaları ve politikalarında çevresel sorunlar da ön plana çıkmaya başlamıştır.

Çevresel güvenlik kapsamına giren önemli konulardan birini su kaynakları oluşturmaktadır. Yaşam için vazgeçilmez bir kaynak olan su, günümüzde kıtlık, küresel ısınma, kuraklık gibi arttırılması mümkün birçok etmene bağlı olarak ciddi küresel bir sorun haline gelmiş; böylece farklı disiplinlerde olduğu gibi uluslararası ilişkiler disiplininde de ele alınması zorunlu bir gündem maddesi olmuştur.

Su sorunlarının ulaştığı ciddi boyut kimi zaman suyu ulusal ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturan bir risk unsuru haline getirmektedir. Özellikle su kıtlığının fazlasıyla hissedildiği ülkelerde su önemli bir ulusal güvenlik unsuru haline gelmekte; devletlerarasında kimi zaman ciddi uyuşmazlıklara yol açmaktadır. Özellikle sınıraşan su niteliği taşıyan su havzaları onu paylaşan havzada devletlerarasında daha ciddi uyuşmazlıklara yol açabilmektedir.

Kısacası su sorunlarının her gün biraz daha artması suyun stratejik bir unsur olarak güvenlik kapsamında daha fazla ele alınmasını zorunlu kılmakta; devletlerin politikalarında suya daha fazla yer vermelerini gerektirmektedir. Hayati suyun barışa hizmet etmek yerine günümüzde özellikle kimi bölgelerde istikrarsızlık kaynağı olması ve ciddi gerginliklere yol açması “su savaşları” olgusunu ortaya çıkarmıştır.

Çalışmada öncelikle çevresel sorunların uluslararası güvenlik sorunu haline gelmesi ele alınmakta, çevresel güvenlik kavramı açıklanmaya çalışılmakta; ardından su sorunlarının güvenlikle ilişkisi ve su sorunlarının yaratacağı olası sonuçlar ele alınmakta ve su savaşları olasılığı çeşitli örneklerle açıklanmaktadır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK

Uluslararası ilişkilerin bölgesel ve global yönlerinin artan etkisiyle günümüzde güvenlik ulus-devlet yanında küresel boyutuyla da ele alınmaktadır.⁴ Bu uzantıda uluslararası politikada özellikle devletlerin bireysel güvenliğini temel alan ulusal ile uluslararası toplumun tümünü içeren uluslararası güvenlik kavramları öne çıkmıştır. Değişime açık ve esnek bir refleksi yansıtan ulusal güvenlik klasik anlamıyla devletin varlığını sürdürebilmesi için ulusal ve uluslararası ortamdan kendisine yönelen tehditleri nasıl algıladığını ve yanıtladığını ifade eden bir kavram iken; uluslararası güvenlik

⁴Sait Yılmaz, *21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2006), 247.

silahlanmadan savaşa kadar geniş bir çerçevede şiddet olgusunu ve bunların neden ve sonuçlarını incelemektedir.⁵ Diğer bir ifadeyle bir devletin varlığına yönelik sorunlar ile bu sorunları ikili ya da çok taraflı çözümlendiği ya da çözümlemediği (savaş-barış) her durum ulusal güvenlik kapsamına girerken çok sayıda devletin eş zamanlı olarak karşı karşıya kaldığı benzer sorunlar uluslararası güvenliğin konusunu oluşturmaktadır.⁶ Birbirini tamamlayıcı nitelik taşıyan bu kavramlar uluslararası ilişkilerdeki güncelliğini her daim koruyan unsurlardır.

Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu sistemin yapısı içinde su yüzüne çıkmayan veya göz ardı edilen birçok sorun yeni dünya düzeninde güvenlik algılamalarının arasında yer almaya başlamıştır.⁷ Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte politik, askeri, ekonomik ve sosyal konular farklı boyutlarla ele alınmaya başlanmış; açlık, sosyal eşitsizlik, küresel boyuttaki çevre kirliliği gibi askeri olmayan konuların insanlığın geleceği ve dünya barışı için tehlike oluşturabileceği görülmüştür.⁸ Günümüzde güvenlik insan güvenliği ve kalkınma yolundaki gelişmeler şeklinde daha geniş yorumlanmaya başlamıştır.⁹

Güvenliğe tehdit oluşturan yeni risk unsurlarının ortaya çıkması güvenlik kavramını çok kapsamlı ve çok boyutlu bir noktaya taşımıştır. Güvenliği tehdit eden unsurlar yalnızca askeri niteliğe sahip olmaktan çıkmış, ulusal ve uluslararası güvenlik arasındaki sınır çizgisi yok olmuştur. İşte risk oluşturan yeni unsurların ortaya çıkması ve sayıca artmış olması güvenliğin içeriğini değiştirmiş, hacmini genişletmiştir. Artık kimi unsurlar tehdit olma niteliğini yitirirken kimileri yeni tehdit unsurları olarak ortaya çıkmış: Çevre sorunları, insan hakları, kitlesel göçler, mikro milliyetçilik, etnik çatışmalar, köktendincilik, uluslararası terörizm, ekonomik sorunlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, insan ticareti gibi sorunlar güvenlik kapsamında ele alınması zorunlu konular haline gelmiştir. Kısacası, Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramının eski unsurlarının yanında yeni unsurlar da kavrama dahil olmuş; kavramı etkileyen ve belirleyen unsurların sayıları artmıştır.¹⁰ Söz konusu risk unsurlarından birini de çevre sorunları oluşturmaktadır.

⁵Gökhan Koçer, “Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenliği” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5/3, (2005), 288.

⁶Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2003), 49.

⁷Gamze Güngörmüş Kona *Orta Doğu - Orta Asya ve Kesişen Yollar*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003), 145.

⁸Çağatay Dikmen, “Enerji ve Çevre Ekseninde Ulusal Güvenlik”, *Görüş*, (2004), http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/43de7cf7ba769c7_ek.pdf, (e.t. 29.04.2011).

⁹“Water Security, A UN Definition”, UN Water, Mart 2013, <http://inweh.unu.edu/water-security-experts-propose-a-un-definition-on-which-much-depends/>, (e.t. 12.11.2013).

¹⁰Koçer, “Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik...”, 288-289.

2. DÜNYADA YÜKSELEN ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRESEL GÜVENLİK

20. Yüzyılın sonu ile sonrasında devam eden teknolojik gelişmelerin ve hızlı sanayileşmenin çevrede yarattığı etkiyle ortaya çıkan ve insan hayatı başta olmak üzere doğal hayatın akışını olumsuz yönde etkileyen ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma ve iklim değişiklikleri, buzulların erimesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, çölleşme, denizlerin kirlenmesi, su, toprak, hava kirliliği, ormansızlaşma gibi arttırılması mümkün ciddi çevre sorunları günümüz insanlığının yüz yüze kaldığı önemli uluslararası sorunlardan biri haline gelmiştir.

Günümüzde çevresel güvenlik uluslararası güvenlik çalışmaları alanında en tartışmalı konulardan biri haline gelmiştir. Uluslararası uyumsuzluk veya işbirliği ile çevre arasındaki ilişki askeriden siyasete, yerelden küresele gibi farklı düzeylerde dikkati çekmiştir. Son 20 yılda devletlerarasında kaynak kullanımındaki adaletsizliğinin artması, küresel iklim ve ozon tabakasının incelmesinin yol açtığı sorunlar gibi birçok yeni ve ciddi çevresel tehditler uluslararası politika alanında kabul görmeye başlamıştır.¹¹ Gezegenin yaşam destek sistemlerinin yıpranması, kısacası ekolojinin geri dönülemez biçimde bozulması gibi tehditler güvenliği geleneksel güvenlik anlayışından farklılaştırmıştır.¹² Bu tür çevresel sorunlar güvenliğin çevresel kaygıları da içerecek şekilde yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir.

Çevresel ve kaynak sorunları ulus ya da ulus üstü gruplar arasında gerilime neden olacağı gibi şiddetli çatışmalara da yol açabilecektir. Bu durum güvenliği tehdit eden çeşitli çevresel risklerin tanımlanmasını, açıklanmasını ve analizini zorunlu hale getirmiştir. Çevre ile güvenlik arasındaki ilişki konusunda daha çok tanım farklılığından kaynaklanan tartışmalar bulunmakla birlikte, yaşam kalitesini düşüren ve bu şekilde ulusal ve ulus üstü gruplar arasında rekabet ve gerilime neden olan kaynak ve çevresel sorunlar güvenlik tehditleri oluşturmaktadır. Bütün güvenlik tehditleri şiddet bileşenlerini içermese dahi söz konusu durum şiddetli çatışmalara yol açabilmektedir.¹³ Bu durum çevreyi ulusal ve uluslararası politikada en öncü konularından biri haline getirmekte; çevreyi ulusal ve uluslararası güvenliğin kapsamına taşımaktadır.

Çevresel güvenlik konusu ilk defa 1977'de Lester R. Brown'in "doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel tahribat uluslar için milli güvenliğin tekrar tanımlanmasını gerektirecek kadar önemli bir tehdit oluşturmaktadır" tezi ile gündeme gelmiş; daha sonra da ulusal güvenlik alanında yapılan çalışmaların çoğunda çevre ön planda tutulmuştur.¹⁴ Çevreye ilişkin evrensel düzenlemelerden birini oluşturan 1987 tarihli Ortak Geleceğimiz

¹¹Gleick H. Peter "Water and Conflict: Fresh Water Resources an International Security", *International Security*, 18/1, (1993), 81.

¹²Yusuf Karakılçık, "Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4 /16, (2008), 25.

¹³Gleick, "Water and Conflict...", 82.

¹⁴Dikmen, "Enerji ve Çevre Ekseninde Ulusal Güvenlik".

Rapor’unda da çevre ve güvenlik arasında bağlantı kurularak devletlerin devam eden çevresel bozulmalara yönelik sorumlulukları, çevresel konuları güvenlik boyutuna taşıyarak çevrenin politikadaki önemini arttırmıştır.¹⁵ Bu ve benzer gelişmeler “ekolojik” ya da “çevresel” güvenlik kavramını ortaya çıkarmış; çevresel bozulmaların her geçen gün biraz daha artması da günümüz uluslararası güvenlik çalışmaları alanında çevresel güvenliği en tartışmalı ve güncel konularından biri haline getirmiştir.¹⁶

Çevresel sorunlar genellikle savaşların tek nedeni olmamakla birlikte diğer gerilim unsurlarıyla birleşmesi durumunda savaşların önemli bir etkenini oluşturmakta; çevresel sorunların yaratacağı yoksulluk, açlık, etnik gerilimler, göç ve devletlerin zayıflaması gibi ikincil etkiler savaşlara yol açabilmektedir.¹⁷ Güvenliğe yönelik çevresel tehditlerin, meydana geldiği ülke ya da bölgedeki ekonomik, kültürel ve sosyo-politik etkenlerden etkilenebileceği, daha çok yerel ya da bölgesel düzeyde ekonomik, diplomatik, siyasi ya da şiddet içerikli çatışmaya yol açabileceği düşünülmektedir.¹⁸ Bu uzantıda petrolde olduğu gibi kıt kaynak temelli çatışmalar yeni olmamakla birlikte Etiyopya, Sudan, Burundi, Raunda ve Darfur’da olduğu üzere su, gıda ve orman gibi yenilenebilen doğal kaynak kıtlığından doğan çatışmaların da bu duruma eklenmesi söz konusu iken kimi kaynaklara göre gelecek savaş ve iç ayaklanmalar su, gıda ve orman gibi yenilenebilen doğal kaynak kıtlığından yaşanacaktır.¹⁹

Çevresel bozulmanın yerel ve bölgesel savaşların çoğunun temel nedenini oluşturabilecek kaynak sıkıntılarına yol açması çevresel güvenlik kavramının önemini her geçen gün arttırmaktadır. İnsan yaşamını doğrudan etkileyen çevre sorunları gelecek olası çatışmaların nedeni olabilecek; söz konusu sorun nüfus artışı, göçler, yoksulluk ve kaynak tükenmesi ile birleşince ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturabilecektir. Özellikle petrol, su, gıda gibi önemli kaynakların daha da azalması söz konusu kaynakları ülkelerin hayati güvenlik sorunu haline getirebilecektir. Örneğin tarih boyunca hayati önemi ile çatışma kaynağı olmuş olan suyun günümüz kıt kaynağı olarak daha ciddi, çatışan taraf sayısı çok daha fazla, nüfusları daha kalabalık, silahlanma düzeyi daha yüksek olan devletlerarasında olumsuz etkileri çok daha ciddi boyutta varabilecek çatışmalara yol açabilecektir.²⁰

¹⁵Örgen Uğurlu, *Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları*, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009), 84.

¹⁶Gleick, “Water and Conflict...”, 80.

¹⁷Karakılçık, “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 25.

¹⁸Gleick, “Water and Conflict...”, 83.

¹⁹Karakılçık, , “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 25.

²⁰Gülün Tuna, *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler: Yeni Güvenlik*, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), 147.

3. SU: BİR GÜVENLİK SORUNU

“Viski içmek içindir, su savaşmak içindir.”

Mark Twain²¹

“Gelecek savaşlar politika değil su için yapılacaktır.”

Boutros Boutros -Ghali²²

İnsanlığın yaşamını sürdürmesi için su en temel gereksinim olup her insan yaşamını sürdürmek için güvenilir su kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır.²³ Su aynı zamanda bütün sosyo-ekonomik gelişim ve ekosistemin devamı için gereklidir.²⁴ İnsanoğlu için taşıdığı yaşamsal öneminin yanında su, ülkelerin varlığı, güvenlik çıkarları, ekonomik gelişimleri açısından da büyük öneme sahip doğal bir kaynaktır.²⁵ İnsanlık medeniyetinin mayası olarak insanlık tarihinde hayat damarı olmuş; insanlar suların etrafında kümelenip toprakla suyu yoğurarak toplulukları, şehirleri ve medeniyetleri inşa etmişlerdir. Hatta günümüzden yaklaşık 5000 yıl önce Fırat ve Dicle havzasının güneyinde Lagaş ve Umma şehir devletleri arasında su nedeniyle tarihin ilk su savaşı çıkmıştır.²⁶

Küresel uygarlığın ve barışın temeli sayılan suya bir devletin yeterli miktarda sahip olması ekonomik ve siyasal istikrarı kadar bekası ile de doğrudan ilgili olup²⁷ su güvenliği de uzun dönemde bölgesel barış ve güvenliğin tesisine katkı sağlamada önemli bir vasıta.²⁸ Yetersiz su kaynakları ve suya ilişkin diğer problemler de tam tersi bir etki yaratarak suyu istikrarsızlığın kaynağı haline getirebilmektedir. Dünyadaki su kaynaklarının ise yer ve zaman olarak düzensiz bir şekilde dağıldığı, su yetersizliğinin yükselişte olduğu ve insanoğlunun faaliyetleri nedeniyle baskı altında olduğu görülmektedir.²⁹ Geçen yüzyılda artan nüfus oranı su kullanımını iki mislinin üstüne çıkarmıştır.³⁰ Günümüzde suya talebi arttıran nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, aşırı tüketim ve savurganlık, yaşam standartlarındaki yükseliş, kuraklık ve çölleşme, kurutulan

²¹Don Phelps, “Water and Conflict: Historical Perspective”, *Journal of Water Resources Planning and Management*, 133/5, (2007), 382.

²²W. Todd Jarvis, “Groundwater-Conflict and Crisis”, *National Ground Water Association*, 1991, http://www.kysq.org/docs/Water_Wars_War_of_the_Well.pdf, (e.t. 05.11.2013).

²³Gregory Dunn, “Water Wars: A Surprisingly Rare Source of Conflict”, *Harvard International Review*, 35/2, (2013), 46.

²⁴“Coping With Water Scarcity A Strategic Issue and Priority for System-Wide Action”, UN-Water, Ağustos 2006, <http://www.unwater.org/downloads/waterscarcity.pdf>, 2, (e.t. 01.11.2013).

²⁵Doğan Yaşar ve Dursun Yıldız, *Küresel Isıtılan Dünya ve Su*, (İstanbul: TruvaYayıncıları, 2009), 43.

²⁶Erdal Şimşek, *ABD-İsrail-İran Üçgeni: Orta Doğuda Oynanan Kirli Oyunlar*, (İstanbul: Neden Yayıncılık, 2007), 167.

²⁷Karakılçık, “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 20.

²⁸“Water Security, A UN Definition”.

²⁹Metin Saltürk, “Orta Doğu’da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2/3, (2006), 22; “Su Kaynakları Hakkındaki Gerçekler- Birleşmiş Milletler Dünya Su Gelişim Raporu 2’nin Özeti”, GreenFacts, <http://www.greenfacts.org/tr/water-resources/water-resources-foldout-tr.pdf> (e.t. 01.05.2011).

³⁰“Coping With Water Scarcity...”, 2.

sulak alanlar, tarımsal sulama yanlışlıkları, su talep ve tedarikini daha belirsiz ve daha sorunlu yapan küresel iklim değişiklikleri su ve su tedarik sistemlerini daha sorunlu ve belirsiz yaparak artan bir şekilde askeri eylem ve araçların amaçlarından biri haline getirmektedir.³¹ BM su raporuna göre toplumsal açıdan önemli sonuçları ile iklim değişikliğinin doğurduğu etkilerin çoğu su doğal döngüsünde hissedilecektir. Hidrolojik döngüdeki değişimler toplumları su konusunda daha hassas yaparak güvensizliğin artmasına neden olacak mevcut su altyapısını tehdit edecektir.³²

Günümüz dünya nüfusunun %40'ından fazlası su kıtlığı ile karşı karşıya iken söz konusu oranın 2050'lerde %65'e çıkması beklenmektedir. Aynı zamanda bir ABD'linin günde ortalama 500, bir İngiliz'in 200 litre su kullanırken, bazı Afrika ülkelerinde kişi başına düşen günlük su miktarının 3 litreye kadar düşmesi suyun dağılımında ciddi adaletsizlikler yaşandığını göstermektedir. Dünyada temiz ve güvenilir suya ulaşım da büyük sorun yaşayan bölgeler mevcutken WHO'ne göre de her gün 5 yaşın altındaki 4.000 çocuk su ve suya bağlı hastalıklardan yaşamını kaybetmektedir.³³ Dünyadaki kullanılabilir su kaynaklarının çok az ve sınırlı olduğunun her gün biraz daha belirginleşmesi suyu son zamanlarda uluslararası kriz kaynakları listesinde üst sıralara taşımıştır.³⁴ Bu durum suyu jeopolitik bir kaynak; uluslararası güç dengeleri üzerinde etkili bir unsur konumuna taşımıştır.³⁵ Böylece suyun kıt olduğu bölgelerde sınırlı kaynaklar üzerindeki rekabet ulusların suyu bir ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirmelerine yol açmıştır.³⁶

UNEP, FAO, WHO gibi BM kuruluşları, Dünya Su Forumu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar ve suyla ilgilenen kişi ve kuruluşların, suyun 21. Yüzyılın en stratejik kaynağı haline geldiğini ifade etmesi suyun korunmasının ya da ele geçirilmesinin ancak silahla mümkün olacağı algısını güçlendirerek su kaynaklı savaş olasılığını arttırmıştır.³⁷ Kıt kaynak niteliği kazanmasıyla su daha çok devletlerarasında ya da devletin kendi sınırları içerisinde bir güvenlik sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Su kaynakları ile ilgili olarak ortaya çıkan olumsuz gelişmeler ve suyun dengesiz dağılımı sonucunda doğal kaynak su uzun bir süreden beri uluslararası alanda etkili olmaya başlamış; dahası 1993 yılından itibaren BM Genel Kurulu her yılın 22 Mart gününü "Dünya Su Günü" olarak kabul etmiştir.³⁸

³¹Gleick, "Water and Conflict ...", 79; Karakılçık, "Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...", 21.

³²"Water Security, A UN Definition".

³³Karakılçık, "Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...", 20.

³⁴Kona, Orta Doğu - Orta Asya..., 146.

³⁵Dursun Yıldız, Su'dan Savaşlar, (İstanbul: Truva Yayınları, 2010), 18.

³⁶Gleick, "Water and Conflict ...", 79.

³⁷Yıldız, Su'dan Savaşlar, 193.

³⁸Mehmet Tomanbay, Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008), 3.

Suya ilişkin uyuşmazlıkların çoğu “sınıraşan su”³⁹ kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca su kaynaklı çatışmalar özellikle su kaynaklarının paylaşıldığı bölgelerde yaşanmıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık %40’ı birden çok ülkenin paylaştığı ve söz konusu suların üçte ikisinde ortak su yönetimine ilişkin bir anlaşmanın bulunmadığı 263 nehir havzasında yaşamaktadır.⁴⁰ Afrika’da, Ortadoğu’da Nil, Ürdün ve Fırat Nehirleri; Güney Asya’da İndus, Ganj ve Brahmaputra ve Amerika’da Colorado, Rio Grande ve Panama örneklerinde olduğu gibi coğrafi gerçekler, sular üzerindeki uyuşmazlıkların jeopolitik gerçeğini ortaya koymaktadır.⁴¹ Kanada eski başbakanının özellikle beklenen ciddi kıtlık sorunları nedeniyle “çok az” konunun uluslararası sınırları aşan müşterek su yönetiminden daha fazla uyuşmazlık yaratma ihtimali olduğu şeklindeki ifadesi sınıraşan suların öneminin gösterilmesi açısından iyi bir örnektir.⁴² Ortak su kaynaklarına erişim siyasi ve askeri nedenlerle engellenebilmektedir.⁴³

Su kaynaklarına ilişkin ilk uluslararası hukuki düzenlemelerin sınıraşan su kaynaklarını içermesi söz konusu suların öneminin ortaya konması açısından önem teşkil

³⁹Sınırlar, doğası gereği bütünlük oluşturan su kaynaklarını farklı hukuki kısımlara ayıramamaktadır. Bu şekildeki su kaynakları birden fazla ülke sınırında bulunmakta olup sınıraşan sular ve ya uluslararası sular olarak nitelendirilmektedir. Fiziki bütünlük ile siyasi sınırların iç içe geçmiş olması uluslararası su uyuşmazlığına sebep olmaktadır. (bkz. Xue Xanqin, *Transboundary Damage in International Law*, (London: Cambridge University Pres., 2003), 119.) Dünyadaki birçok nehir, göl ve yeraltı suları da iki ya da daha fazla devlet sınırları içerisinde yer almaktadır (bkz. Gleick, “Water and Conflict...”, 80). BM çalışmalarında dünyada iki ya da daha fazla ülkenin politik sınırını geçen 263 adet sınıraşan yüzeysel su havzası ve 273 adet de sınıraşan yer altı suyun bulunduğunu tespit etmiştir. Söz konusu havzalar yeryüzündeki karaların %45,3’ünü oluşturmakta; dünya nüfusunun yaklaşık %40’ı burada yaşamakta ve dünya toplam nehir akışının %60’ını oluşturmakta; toplam 145 ülkenin sınıraşan akarsu havzasında toprağı bulunmakta ve sınıroluşturan akarsularla birlikte bu sayı 200’ü aşmaktadır (bkz. Yıldız, *Su’dan Savaşlar*, 18; Karakılıç, “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 27.) Uluslararası sular ve sınıraşan sular kavramları çoğu kez birbirinin yerine kullanılmakla birlikte iki kavram arasında hukuki olarak farklılık bulunmaktadır. Sınıraşan su Fırat ve Dicle gibi bir ülkeden doğan, beslenen ve bir ülkede bir müddet aktıktan sonra bir veya birkaç ülkeye akan suları ifade ederken uluslararası su Türkiye ile Ermenistan arasındaki Arpaçay gibi iki devletin sınırlarını çizen ve ulaşımında ortak kullanılan suları belirtmektedir. Bu uzantıda Türkiye ile Yunanistan arasındaki Meriç nehri hem sınıraşan hem de uluslararası su niteliği taşımaktadır. Uluslararası akarsu ise iki ya da daha fazla sayıda devletin ülkesinden geçerek denizlere ulaşmakta veya bu devletlerarasında doğal sınır oluşturmakta; geçiş serbestisinin olduğu, kıyı devletlerinin hiçbir şekilde ulaşımı engelleyecek önlemler alamayacağı, özel hizmetler dışında ücret talep edemeyecekleri bir hukuki statüleri bulunmaktadır. Bir nehrin “uluslararası su” olarak kabul edilmesi durumunda nehir suyunun kullanımında nehirde yararlanan tüm ülkeler söz sahibi iken “sınıraşan su” olarak kabul edilmesi durumunda suyun kullanımında belirleyici olan nehrin doğduğu ve beslediği ülkedir. Kaynağından denize aktığı yere kadar aynı devletlerin sınırları içinde kalan akarsular ulusal akarsu niteliği taşımakta; hukuki açıdan ülke devletine tam bir hareket özgürlüğü tanınmaktadır. (bkz. Saltürk, “Orta Doğu’da Su Sorunu...”, 25-26.)

⁴⁰Tahir Öngür, “Su Savaşları: Kimin Savaşı?”, *Haber Bülteni*, 72, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/48a43bb0eadc849_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD, (e.t. 27.11.2013).

⁴¹Gleick, “Water and Conflict ...”, 80.

⁴²“Water Security, A UN Definition”.

⁴³Gleick, “Water and Conflict ...”, 83.

etmektedir. Sınıraşan zararları içeren uluslararası alandaki ilk hukuki düzenlemeler de akarsular, göller ve balıkçılık gibi ulusal sınırları aşan tatlı su kaynaklarına yönelik olmuştur.⁴⁴ Bu konuda BM çatısı altındaki Uluslararası Hukuk Komisyonu uluslararası su kaynaklarına yönelik ilke ve yöntemlerin geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. 20. yüzyılın sonunda imzalanan uluslararası suların korunmasına ilişkin bazı hükümlere yer veren ve sınıraşan zararları düzenleyen ilk girişim⁴⁵ olan 1997 tarihli Uluslararası Suyollarının Ulaşımını Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin BM Çerçeve Sözleşmesi bu yönde atılan uluslararası nitelikli adımlara önemli bir örnektir.⁴⁶ 1990'lı yılların sonunda da kimi benzer sözleşmeler imzalanmıştır. Söz konusu düzenlemelerin hepsi bu tür sulara ilişkin düzenleyici hükümler içermesi uyumsuzlukları önlemede rol oynarken, söz konusu kuralların bağlayıcılık ve yaptırımdan uzak olması, bu tür genel kuralların birbirinden farklı özellikler barındıran su havzalarına uygulanmasının zorluğu, havza ülkelerinin kurallara uymadaki isteksizliği -yukarı havza ülkeleri egemenliklerinden ödün verici bir bağta yanaşmazken, aşağı havza ülkeleri yukarıdakilerin her türlü kullanım etkinliğine engel olmakta- gibi etkenler uluslararası havzalardaki uyumsuzlukları çözümsüzlüğe dönüştürmektedir.⁴⁷ Buna paralel geçmişte ikili ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmış olsa da söz konusu anlaşmalar günümüz su sorunlarına cevap vermede yetersiz kalmaktadır.⁴⁸

4. SU SORUNUNUN YARATACAĞI OLASI SONUÇLAR

“Tatlı suya ilişkin şiddetli rekabet gelecekte çatışma ve savaşların kaynağı olacaktır.”

Kofi Annan⁴⁹

Su kaynaklı çatışmaların temelinde kaynak yetersizliği, suyun eşitsiz dağılımı ve paylaşımı, hızlı nüfus artışı, bozulma ve kirlenme yüzünden azalma yatmaktadır. İnsanlığın yaşamı için temel ihtiyaç olan elde edilebilir suya erişimin artan nüfus karşısında yetersiz kalmasının çatışma için yeterli olacağı düşünülmektedir.⁵⁰ Ayrıca su sorunu göç, açlık, daha fazla fakirlik, ömrün kısalması, ormansızlaşma gibi doğrudan şiddet içermeyen birbiriyle bağlantılı birçok güvenlik sorunu ortaya çıkarmaktadır.⁵¹ Su kıtlığı yüz milyonlarca kişinin besin ve hijyen sağlayamamasına, çok sayıda insan topluluklarının yoksullaşmasına, salgın hastalıklara, toplumsal huzursuzluk ve şiddetin

⁴⁴Thomas M. Paris, “Managing Transboundary Environments”, *Environment*, 46 /1, (2004), 3.

⁴⁵Günther Handl, “Transboundary Impacts”, *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Jutta Brunnee. (eds), (England: Oxford University, 2007), 532.

⁴⁶Xanqin, *Transboundary Damage...*, 125.

⁴⁷Karakılçık, “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 29.

⁴⁸Gleick, “Water and Conflict...”, 110.

⁴⁹Jarvis, “Groundwater-Conflict and Crisis”.

⁵⁰Dunn, “Water Wars, A Surprisingly Rare Source of Conflict”, 46.

⁵¹Gleick, “Water and Conflict...”, 92.

yayılmamasına, ciddi göç olaylarına neden olmaktadır.⁵² 2025 yılında dünya nüfusunun üçte ikisinin su kıtlığı baskısı altında kalacağı ve 1.800 milyon insanın su kıtlığı yüzünden bölge ya da ülkelerini terk edebileceği tahmin edilmektedir.⁵³ Göçün yaratacağı mülteci sorunu uluslararası çatışma ihtimalini arttırmaktadır.⁵⁴ Kısacası suya ilişkin ortaya çıkan güvenlik sorunu siyasal, toplumsal, ekonomik ve çevresel sonuçları beraberinde getirecektir.⁵⁵

Kendini yenileyebilen kaynaklar arasında bulunan ve kıtlığı durumunda geleneksel bir tehdit ve tarihsel bir savaş nedeni olan su, yakın bir gelecekte başlıca çatışma konularından biri olarak görülmektedir.⁵⁶ Yaşanan su sıkıntısı ülkelerin daha etkili ve sürdürülebilir su politikaları uygulaması gereğini ortaya çıkarmıştır.⁵⁷ Belirtmek gerekir ki su kaynaklarına ilişkin anlaşmazlıkların çoğu şiddetli uyuşmazlıklara yol açmayarak görüşme, müzakere ve şiddet içermeyen kararlarla yani uzlaşılı yoluyla çözümlenmektedir. Fakat Güney ve Orta Asya ile Ortadoğu gibi dünyanın belirli bölgelerinde ekonomik ve tarımsal kalkınma için gittikçe önemi artan suyun kıt kaynak olması, bu bölgelerde suyun “yüksek politika” olarak algılanmasına ve suyla ilgili şiddetin artmasına yol açmaktadır.⁵⁸

Fas, Katar, Ürdün, Yemen, Umman, Libya, Kuveyt sorun yaşayan ülkelerin başında gelirken Arjantin, Cezayir, Hollanda, Moğolistan, Özbekistan ve Türkmenistan su gerilimi hisseden ülkeler listesinde yer almaktadır. Orta ve Batı Afrika’da 20 milyon insanın bağımlı olduğu Çad gölü son 38 yılda %95 kurumuştur. İran’da kırsal alanda yaşayan halkın %60’nın su sıkıntısı nedeniyle büyük şehirlere göç edeceği tahmin edilmektedir. Dünyanın dördüncü büyük gölü olan Aral yarı yarıya küçülerek su seviyesi 16 metreye gerilemiştir. Mexico City kenti yeraltı sularının yer yer 20 metre çekilmesi nedeniyle bazı bölgelerde çökme sorunu yaşarken Mısır, Nil üzerinde herhangi bir tehlikenin doğması durumunda parlamentoya dahi danışmadan savaş açma yetkisini orduya vermiştir.⁵⁹ 2011 yılında Somali Yarımadasında kuraklığa bağlı yaşanan su ve gıda kıtlığı yaklaşık 185.000 Somali’nin komşu ülkelere göç etmesine yol açmış; benzer şekilde 2012 Mart ayında Sudan’da çok sayıda insanın ciddi su kıtlığı ile karşı karşıya kaldığı Jamam Mülteci kampında şiddet baş göstermiştir.⁶⁰

Su kaynaklarının önemini algılayan devlet, kurum ve kuruluşlar, su kaynaklarını ele geçirmenin veya an azından denetlemenin yollarını aramakta; politika ve stratejiler geliştirmektedir. Bu paralelde bölgesel ölçekli su anlaşmazlıklarının giderek bölgesel

⁵²Öngür, “Su Savaşları...”, 74.

⁵³“Coping With Water Scarcity...”, 2.

⁵⁴Gleick, “Water and Conflict ...”, 92.

⁵⁵“Water Security, A UN Definition”.

⁵⁶Tuna, Küresel Ekonomik..., 148.

⁵⁷Yaşar ve Yıldız, Küresel Isıtılan Dünya..., 43-44.

⁵⁸Gleick, “Water and Conflict ...”, 80.

⁵⁹Şimşek, ABD-İsrail..., 169-170.

⁶⁰“Water Security, A UN Definition”.

çatışmalara yol açtığı ve bu çatışmaların da küresel bir çatışma riski taşıdığı; yerel ve bölgesel su çatışmaları yanında küresel su savaşlarından söz edilmeye başlandığı gözlenmektedir. Yakın gelecekte dünya nüfusunun üçte birinin su sıkıntısıyla karşı karşıya kalma ihtimalinin suya ilişkin yerel, bölgesel ve küresel gerginlikleri arttırması beklenmektedir.⁶¹ Diğer taraftan su sorunlarının yaratacağı olumsuzlukları bertaraf etmek amacıyla geleneksel güvenlik yaklaşımı gereği pek çok soruna askeri olarak karşılık veren devletlerin yine askeri yöntemlere başvurabileceği düşünülmektedir.⁶²

Kısacası, bir ülkede kişi başına düşen yenilenebilir su kaynaklarının azalması ülkelerin gıda üretiminde azalma, açlık, enerji üretiminde düşüş ve sanayide gerileme, toplum sağlığında bozulma ve ekonomik gelişmede durağanlık şeklinde sonuçlar yaratmasıyla gelecekte özellikle bazı bölgelerde kriz haline geleceği ileri sürülen su sorunları kaynakları kıt ülkelerce bir ulusal güvenlik sorununa dönüştürebilecektir.⁶³ Kıtlığın büyümesi ve suya ilişkin rekabet özellikle kırsal alandaki yoksullukla mücadele, gıda güvenliği, tarım, hayvancılık gibi birçok sorunu ortaya çıkarabilecektir.⁶⁴ Suya ilişkin hazırlanan raporlarda ileriki dönemlerde suyun insanlık için ciddi sorun yaratacağı, su sorununa bağlı birçok sıkıntının baş göstereceği ortaya konulmuştur. Suyun varlık için hayati önemi göz önüne alındığında suya ilişkin çok ciddi sorunların insanlık adına çok ciddi tehditler doğuracağı açıktır.

5. SU SAVAŞLARINA DOĞRU MU?

“Mısırı tekrardan savaşa götürebilecek tek sorun sudur.”

Enver Sedat⁶⁵

Suya ilişkin şiddetli anlaşmazlıklar, yeteri kadar su tedarikini sağlamaya yönelik çatışmalar, savaş boyunca su düzenine yönelik saldırılar uzun bir geçmişe sahip olup su ve su tedarik sistemleri savaşın araç ve kökenini oluşturmuştur.⁶⁶ Su kimi zaman sonunda barışçıl şekilde çözülen bir uyuşmazlık sorunu oluştururken kimi zaman da savaşlara neden olmuştur. Kimi dönemlerde de askeri ve politik amaçlarla savaş silahı ya da askeri hedef olarak kullanılmıştır.⁶⁷

Suya dayalı çatışmaları 4500 yıl öncesine, iki Sümer kent devleti Lagaş ile Umma arasında, sulamada kullanılacak suların paylaşımı konusunda çıkmış olan savaşa kadar götürmek mümkündür.⁶⁸ M.Ö 689'da da Asur Kralı savaşta su kaynaklarını kontrol stratejisi izlemiş, Babil'i cezalandırdığında bilinçli olarak şehrin su kanallarını

⁶¹Karakılçık, “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 21-23.

⁶²Tuna, Küresel Ekonomik..., 157.

⁶³Yıldız, Su'dan Savaşlar, 191.

⁶⁴“Coping With Water Scarcity...”, 3.

⁶⁵Joyce R. Starr, “Water Wars”, *Foreign Policy*, 82, (1991), 17-30.

⁶⁶Gleick, “Water and Conflict...”, 11.

⁶⁷Yaşar ve Yıldız, Küresel Isıtılan Dünya..., 28.

⁶⁸Öngür, “Su Savaşları...”, 70.

yıkılmıştır.⁶⁹ Çok geçmiş bir tarih olmayan 1980’li yılların ortalarında da kimi uzmanlar yaşanan su sıkıntısı dolayısıyla çoğunluğu Ortadoğu’da olmak üzere dünyanın en az 10 farklı yerinde su kaynaklı savaş çıkabileceği uyarısında bulunmuştur.⁷⁰

Tarih boyunca suyun doğrudan bir savaş nedeni olduğu durumların çok az olduğu; daha çok suyun savaşın diğer etkenlerinden olduğu ortaya konmuştur. Ancak bu sonuç nüfusun ve suya olan ihtiyacın 2050’de olması beklendiği gibi çok daha yoğun olmadığı, su üzerindeki baskıların sürekli olarak çeşitlenip artmadığı, iklimlerde kısa sürede değişim riskinin bulunmadığı bir dönem için geçerli olmuştur. Günümüzde ise iklimsel değişimin artan olumsuz etkileri, uluslararası konjonktürdeki siyasi gerginlikler, küresel ekonomik kriz, sınıraşan sular, kirlenme vb. diğer etkilerin de eklenmesi halinde su ciddi bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.⁷¹

Eğer insanlar suya erişimden mahrum bırakılırsa ölümle karşı karşıya kalabilecek ve bu durum, sonunda sudan ölüm yerine savaştan ölüm olsa da, savaşa girme ihtimalini arttıracaktır. Eski dönemlerde insanların su olan yere göç etmelerine imkan verdiği için su sorunları yaşanmamıştır. Ancak günümüzde bu tür göçler sınırlandırılırken Ortadoğu ve Afrika gibi bazı bölgelerde su oldukça kıt olup endüstriyel büyüme bazı bölgelerde su kıtlığını daha da şiddetlendirmekte; barajla çevrili nehirler, sulama adına su yatağı yönünün değiştirilmesi, yeraltı sularının çıkarılması, su kirliliği suyu kıt hale getirmekte; iklim değişikliği insanların mevcut su kaynaklarını daha da kurutmaktadır.⁷² Bu şekilde suyun kıt kaynağa dönüşmesi susuz insanları savaşmak ya da susuzluktan ölmek tercihleriyle karşı karşıya getirerek sonuçta evrensel olmasa da çatışan taraflar arasında ölümlere neden olabilecek su savaşları patlak verecektir.⁷³

Bazı uzmanlar bu sebeplere dayanarak 20. Yüzyılda petrol için savaşıldığını; ancak 21. Yüzyıl savaşlarının su kaynaklı olacağını ifade etmektedir.⁷⁴ ABD haber ve dünya 2013 Şubat raporu, su savaşının sürpriz bir şekilde gelebileceği konusunda uyarıda bulunurken Al Jazeera’nın 2012 tarihli bir makalesi İsrail’den Orta Asya’ya strateji uzmanlarının su uyuşmazlığının neden olacağı çatışmalara hazırlandığını yazmaktadır.⁷⁵ ABD Ulusal İstihbarat birimi dünyadaki içme suyu kaynaklarının 2040 yılına kadar küresel talebe cevap vermede yetersiz kalacağı ve bu nedenle 2020’den sonra su savaşları yaşanabileceğini öngörmektedir.⁷⁶ İşte günümüzde su kaynaklarındaki azalma ve diğer ciddi su problemlerinin insanlığı ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bırakacağı, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden çatışmalara zemin oluşturacağı tahmin edilmektedir.

⁶⁹Gleick, “Water and Conflict ...”, 87.

⁷⁰Starr, “Water Wars”, 17.

⁷¹Yıldız, Su’dan Savaşlar, 91-92.

⁷²Dunn, “Water Wars, A Surprisingly Rare...”, 50.

⁷³Dunn, “Water Wars, A Surprisingly Rare...”, 46.

⁷⁴Yıldız, Su’dan Savaşlar, 91-92.

⁷⁵Dunn, “Water Wars, A Surprisingly Rare...”, 46.

⁷⁶“2020de Su Savaşları Yaşanabilir”, 23 Mart 2012, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/2020de-su-savaslari-yaşanabilir-33700.html>, (e.t. 12.11.2013)

Özellikle kıt kaynak suyu tekelinde bulunduran devletlerin suyu ekonomik, ekolojik ve stratejik bir koz olarak kullanmak istemeleri barış ve işbirliğine hizmet etmesi gereken suyu potansiyel su savaşları tehlikesine dönüştürebilecektir.⁷⁷

Böylece son 20 yılda su sorunu ya da kıtlığı ile su savaşları arasında nedensel bir bağlantı olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmıştır.⁷⁸ Artık su güvenliği, savunma bakanlıklarınca askeri güvenlik kapsamında sayılmaktadır.⁷⁹ Özellikle sınıraşan suların ortak yararlanan devletlerarasında savaş çıkma olasılığının son yirmi yılda küresel endişe yaratacak kadar arttığı belirtilmektedir.⁸⁰ Dünya nüfusunun yaklaşık %40'nun yaşadığı uluslararası nehir havzalarının üçte ikisinde ortak su yönetimine ilişkin bir anlaşma bulunmamakta; bu havzalarda su kullanımına yönelik gerginlikler yaşanmaktadır. Nehrin aşağısındaki ülkelerin bu suya büyük oranda bağımlı olması, kaynak tarafındaki ülkenin geliştireceği projelerle suyun akışının azalması, iki ülke arasında tarihten gelen sorunların olması ve en önemlisi aşağıdaki ülke askeri açıdan daha güçlü olması durumunda gerginliklerin çatışmaya dönüşme riski yüksek görülmektedir.⁸¹

Günümüzde sık kullanılan bir söylem olan “su savaşları”nın, tarihten günümüze farklı bölgelerde ve değişik boyutlarda yaşana gelen ve farklı yoğunlukta devam eden bir olgu olduğu kabul edilmektedir.⁸² Dünyanın farklı yerlerinde sınıraşan sular konusunda ciddi uyuşmazlıklar yaşanmaktadır. Söz konusu bölgelerin başında Afrika (Nil), Ortadoğu (Ürdün, Fırat-Dicle), Güney Asya (İndus, Ganj, Brahmaputra) gelmektedir.

1967 Arap-İsrail Savaşı, 1970 Ürdün iç savaşı, 1978-82 Lübnan işgali ve 1983'ten bu yana Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bölücü terör örgütüne karşı yürütülen asimetrik savaşta olduğu gibi Ortadoğu'daki çatışmalarda su ve su projelerinin etkisi büyüktür.⁸³ Suya ilişkin en gerçekçi savaş da 20. Yüzyılın son yarısında Ortadoğu'da İsrail ve komşuları arasında gerçekleşmiştir.⁸⁴ Ortadoğu su sorununun odağında Ürdün Nehri (Şeria Nehri) Havzası bulunmaktadır; söz konusu nehir bölgede devam eden uyuşmazlığın bütüncül bir parçasını oluşturmaktadır. Uluslararası standartlara göre küçük bir nehir sayılmasına rağmen Ürdün nehri aralarında ciddi uyuşmazlık bulunan Ürdün, Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail'in paylaştığı ortak nehir olması, söz konusu nehir jeostratejik bir kaynak haline getirmiştir. Söz konusu nehir 1967 Arap-İsrail savaşının doğrudan etkilerinden olmuş; Arap Birliği suyun İsrail dışından akması için nehrin

⁷⁷Karakılçık, “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 30.

⁷⁸Yıldız, Su'dan Savaşlar, 128.

⁷⁹Starr, “Water Wars”, 19

⁸⁰Karakılçık, “Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...”, 31.

⁸¹Yıldız, Su'dan Savaşlar, 145.

⁸²Vandana Shiva, Su Savaşları, Ali Kerem (Çev.), (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003), 10.

⁸³Şimşek, ABD-İsrail..., 167.

⁸⁴Yıldız, Su'dan Savaşlar, 187.

yönünü değiştirme kararı almış; suyun İsrail'in yaşam sorunu olduğunu ifade İsrail ise Ürdün nehri su kaynaklarının çoğunun olduğu bölgeyi işgal etmiştir.⁸⁵

Olası bir çatışmaya yol açabilecek diğer önemli su havzası da Dicle-Fırat Nehirleridir. Nil Mısır için var olma sebebi iken Dicle ve Fırat nehirleri de Mezopotamya için aynı şey demektir.⁸⁶ Türkiye'den doğarak Suriye ve Irak boyunca aktıktan sonra Basra Körfezi'ne dökülen Fırat Nehri'nin hidroelektrik ve tarımsal kalkınma için önemi söz konusu nehri uluslararası kaygıların odağına taşımıştır. 1975 yılında Suriye'nin Fırat Nehri sularının debisini düşürmesi ile Irak tarımının zarar görmesi karşısında iki ülke savaşın eşiğine gelmiş; Irak Suriye sınırına asker yığmıştır.⁸⁷ 1990'lı yılların ortasında yılında da Suriye'nin PKK'ya destek vermesi karşısında Türkiye'nin suyu stratejik bir araç kullanarak Suriye'ye akan Fırat sularını kesmesi de iki ülke arasındaki tansiyonu arttırmıştır.⁸⁸ 1990'lı yıllarda Türkiye'nin sulama alanını ve elektrik üretimini arttırmak için GAP kapsamında Fırat Nehri üzerinde çok sayıda baraj inşa etmesi Suriye ve Irak'ın protestolarına neden olmuştur.⁸⁹ Küresel ısınma ve iklimsel değişimler nedeniyle azalan su kaynakları iki ülke arasında olası bir çatışmayı tetikleyebilecektir.⁹⁰ Siyasi ve askeri uzmanlar, Türkiye'nin geçici de olsa Fırat Nehri sularının akışını kesmesinin Basra Körfezi çatışmalarının başlangıcı olacağını ifade etmektedir.⁹¹

Uluslararası su uyuşmazlıklarının yaşandığı diğer önemli bir nehir de Nil havzasıdır. Mısır ve Sudan tarımı için yaşamsal öneme sahip olan nehir Kuzey Afrika'nın en kurak bölgesi boyunca akmaktadır. Mısır ile Sudan arasında 1959 yılında yapılan ikili anlaşma ile iki ülke arasındaki Nil'e ilişkin sorun çözülürken Nil'in yukarı havzasında yer alan Etiyopya, Kenya, Burundi, Ruanda, Uganda, Tanzanya ve Zaire gibi ülkelerin anlaşmaya dahil edilmemesinin ve bölgede artan su talebi bölgede ciddi uyuşmazlığa yol açacağı olgusunu güçlendirmiştir.⁹² Öyle ki Nil sularını kullanan dokuz havzadaş ülke suyun kontrolü konusunda birbirlerinin iç politikalarına dahi karışmakta; zaman zaman gerginlikler çatışma boyutuna varmaktadır. Nil üzerinde yapılması planlanan barajlarla ilgili Mısır ve Etiyopya arasındaki anlaşmazlık da su çatışmalarının diğer bir örneğini oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki anlaşmazlık savaş tehditlerine kadar varmakta; Mısır, kendisi için hayati önem arz eden Nil sularına yönelecek bir tehdidi savaş nedeni sayacağını açıkça dile getirmektedir.⁹³

Su uyuşmazlıkları yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi devletlerarasında cereyan edebileceği gibi, Sudan'da olduğu gibi kimi zaman iç savaşlara da dönüşebilmekte; bir

⁸⁵Gleick, "Water and Conflict...", 85.

⁸⁶Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2006), 232.

⁸⁷Gleick, "Water and Conflict...", 88.

⁸⁸Starr, "Water Wars", 29.

⁸⁹Gleick, "Water and Conflict...", 85.

⁹⁰Yıldız, *Su'dan Savaşlar*, 141-142.

⁹¹Gleick, "Water and Conflict...", 85.

⁹²Gleick, "Water and Conflict...", 86.

⁹³Karakılçık, "Bölgesel Su Anlaşmazlıkları...", 31.

ulusal güvenlik sorunu haline gelebilmektedir. Darfur'da yaşanan iç savaş ve trajedinin en önemli nedeni ülkenin kuzeyinde yaşanan kuraklık ve çölleşme sonucu ülkenin güneyine göç etmek durumunda kalan Arap kabilelerinin, bölgede geçimlerini çiftçilikle sağlayan Afrikalı çiftçilerle karşı karşıya gelmesidir. Darfur'da yaşanan bu su kıtlığı 2003 yılından bu yana 250 binden fazla insanın ölümüne ve 2 milyondan çok kişinin göç etmesine sebep olmuştur.⁹⁴ Suya erişim yetersizliği Somali'deki çatışma ve bölünmeleri kızıştırmakta; bölgedeki hükümetlerin çoğu isyancılar tarafından tehdit edilmekte; mevcut kaynak dağılım düzenine karşı hükümete savaş açılmaktadır. Güney Asya, Pakistan, Hindistan ve Bangladeş suya ilişkin sorunlarla karşı karşıya olup güney Asya bölgesi çatışma ve istikrarsızlığın kaynağı olmaya devam etmektedir.⁹⁵

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere su sorunları evrensel olmamakla birlikte kimi bölgesel, ulusal çatışmalara yol açmış ve açmaya devam etmektedir. Eğer önlem alınmazsa öylesi sorunların daha da derinleşmesi mümkün görünmektedir. Artık günümüzde su devletlerin politikalarında yer alan ve devletlerarasında rekabete yol açan stratejik bir kaynak niteliği taşımaktadır. Suyu stratejik rekabetin muhtemel kaynağı yapan unsurlar ise su kıtlığının derecesi, su kaynağının birden fazla devlet tarafından paylaşılma oranı, havza devletlerinin göreceli güçleri ve alternatif su kaynaklarına ulaşma imkânlarıdır.⁹⁶ Yakın bir tarihte su yüzünden evrensel bir savaş çıkmasa dahi suya ilişkin her gün biraz daha artan sorunlara etkili çözüm bulunmaması durumunda suyun çok daha zor sorunlara sebebiyet vererek oldukça ciddi bir güvenlik sorunu oluşturması kaçınılmazdır. Özellikle nüfus artışı, küresel iklim değişikliği, kıtlık gibi etkenlere bağlı artan su sorunları ve bunun yarattığı uyuşmazlıklar suyun hayati kaynak olduğu kurak ve yarı kurak bölgelerde suya erişim ve su tasarrufunu elinde bulundurmaya adına daha da ciddi boyuta taşınacaktır.⁹⁷

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Çevresel sorunların ulaştığı ciddi boyut çevrenin küreselleşme sürecini başlatmış; bu durum çevresel konuları, diğer disiplinler yanında, uluslararası ilişkilerin gündemine taşımıştır. Bu uzantıda özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kapsam ve içeriğinde meydana gelen değişimlere paralel çevresel sorunlar da ulusal ve uluslararası güvenlik konusu haline gelmiş; çevresel güvenlik kavramı yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Çevresel güvenlik konularından birini de su kaynakları oluşturmaktadır.

Hayatın temel bileşeni olan su, insan sağlığı, endüstriyel gelişim, atıkların yok edilmesi, ulaşım, enerji ve gıda üretimi, tarımsal kalkınma, doğal döngünün sürekliliği gibi bütün ekolojik ve toplumsal faaliyetlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturan ana bir kaynaktır. İnsanoğlu için taşıdığı yaşamsal önemin yanında su ülkelerin varlığı, güvenlik

⁹⁴Yıldız, Su'dan Savaşlar, 189.

⁹⁵Dunn, "Water Wars, A Surprisingly Rare...", 46.

⁹⁶Tuna, Küresel Ekonomik..., 148.

⁹⁷Gleick, "Water and Conflict...", 96.

çıkarları, ekonomik gelişimleri açısından büyük öneme sahip doğal, kısıtlı bir kaynak olarak hayati öneme sahiptir.

Kirlilik, artan nüfus ve sanayileşme, suyun yetersiz kaynak niteliğine dönüşmesi, dünyadaki eşitsiz dağılımı ve küresel ısınma gibi arttırılması mümkün birçok etmenin su üzerinde oluşturduğu baskı suyu önemli bir çevresel güvenlik sorunu haline getirmiştir. Dahası, iklim değişimlerinin yağış miktarı, kar yağışı, buzul ve kar erimesi üzerindeki olası etkilerinin su kaynaklarını da etkileyeceği, bunun da suyu uluslararası güvenliği etkileyecek olası konuların en önemlilerinden biri konumuna getireceği düşünülmektedir. Kısacası su kaynaklarının gün geçtikçe azalması suyu önemli bir güvenlik sorunu haline getirmiş; su, küresel güç politikalarının bir aracı haline gelmiştir. Su kaynaklarının önemini algılayan devlet, kurum ve kuruluşlar, su kaynaklarını ele geçirmenin veya an azından denetlemenin yollarını aramakta; politika ve stratejiler geliştirmektedir. Gelecekte özellikle bazı bölgelerde kriz haline geleceği ileri sürülen su sorunları kaynakları kıt ülkelerce bir ulusal güvenlik sorunu olarak görülmektedir. İnsanlığın karşı karşıya kaldığı tehditlerden biri olarak görülen devletlerarası ve bölgesel su rekabeti devletlerin kıtlık politikası üretmesine yol açmıştır.

Suyun kısıtlı kaynak niteliği ve suya ilişkin diğer sorunların yarattığı güvenlik bunalımı günümüzde suyun “savaşa neden olacağı” argümanının yayılmasına yol açmıştır. Özellikle sınıraşan sulardan ortak yararlanan devletlerarasında savaş çıkma olasılığının son yirmi yılda küresel endişe yaratacak kadar arttığı belirtilmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %40'nın yaşadığı uluslararası nehir havzalarının üçte ikisinde ortak su yönetimine ilişkin bir anlaşma bulunmaması ve bu havzalarda su kullanımına yönelik gerginliklerin yaşanması da durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Dünyanın bu bölgelerinde aynı akarsuyun farklı kesimleri, farklı devletlerin egemenlik alanlarında bulunmakta; özellikle suyun kıt olduğu bölgelerde ülkeler ulusal sınırları içinde kalan akarsular üzerinde ülke egemenlikleri uyarınca tek söz sahibi olmak istemektedir. Suyu ilişkin hazırlanan birçok raporda, önlem alınmaması durumunda, ileriki dönemlerde suyun insanlık için ciddi sorunlara neden olacağı, su sorununa bağlı birçok problemin ortaya çıkacağı ve böylece suyun istikrarsızlık ortamı yaratacağı ortaya konulmuştur. Suyun varlık için hayati önemi göz önüne alındığında suya ilişkin çok ciddi sorunların ortaya çıkması, insanlık adına çok ciddi tehditlerin kaynağı olabilecektir.

Su sorunlarının yaratacağı ciddi tehlike karşısında suya ilişkin uluslararası alanda birçok düzenlemeye gidilmiş ve daha çok nehir ulaşımı ve sınır tespiti gibi konularda yaşanan anlaşmazlıklar yapılan anlaşmalarla belirli çözüme kavuşturulmuş; ancak söz konusu düzenlemeler yeni dönemde suyun ortak kullanımı konusunda ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklara çözüm bulmakta yetersiz kalmıştır. Bu konuda nehir sularını ortak kullanan ülkeler arasında yaşanan sorunları çözmek adına söz konusu ülkeler aralarında kimi anlaşmalar imzalamış; lakin bu düzenlemeler yeni ortaya çıkan sorunlara cevap vermede yetersiz kalmıştır. Yeni su sorunlarına ilişkin olarak yapılan çalışmalarda sorunun karmaşıklığı ve tarafların uzlaşmaz görünen tutumları karşısında çözümsüzlük ve

çatışma ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu sürecin sonucu olarak evrensel olmamakla birlikte dünyanın çeşitli havzalarındaki su anlaşmazlıklarının bölgesel savaşların nedeni olabileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Yakın gelecekte de dünya nüfusunun üçte birinin su sıkıntısıyla karşı karşıya kalacağı tahmini suya ilişkin yerel, bölgesel ve küresel su gerginliklerini arttıracığı görüşünü yaygınlaştırmıştır.

Su sınırsız olmayıp ciddi sorunlara yol açabilecek sınırlı kaynak haline gelerek devletlerin politikalarında daha çok yer tutmaya başlamıştır. Su artık stratejik önemi olan ciddi bir güvenlik unsurudur. Eğer gerekli önlemler alınmaz ve uluslararası alanda ciddi adımlar atılmaz ise suyun ulusal güvenlik kadar uluslararası güvenliğe tehdit oluşturan bir çatışma unsuru olma ihtimali yüksektir. BM ise 2050 nüfus tahmini olan 9,2 milyar insana bile fazlasıyla yetebilecek kadar su ve toprak kaynaklarının olduğunu, akılcı bir şekilde kullanılarak sorunun önlenebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda su'dan savaşlara neden olacak koşulları oluşturmadan gerekli tedbirlerin alınmasının, su savaşları yerine su ile ilgili sorunlarla savaşmanın daha akılcı ve sonuç alıcı olabileceği görülmektedir.⁹⁸

KAYNAKÇA

“Coping With Water Scarcity A Strategic Issue and Priority for System-Wide Action”, UN-Water, Ağustos 2006, <http://www.unwater.org/downloads/waterscarcity.pdf>, 1-12, (e.t. 01.11.2013).

Dedeoğlu, Beril. Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.

Dikmen, Çağatay. “Enerji ve Çevre Ekseninde Ulusal Güvenlik”, *Görüş*, (2004), http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/43de7cf7ba769c7_ek.pdf, (e.t. 29.04.2011).

Dunn, Gregory. “Water Wars: A Surprisingly Rare Source of Conflict”, *Harvard International Review*, 35/2, (2013) 46-49.

Gleick, Peter H. “Water and Conflict: Fresh Water Resources an International Security”, *International Security*, 18/1, (1993): 79-112.

Handl, Günther. “Transboundary Impacts”, *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Jutta Brunnee-Elen Hey-Daniel Bodansky (Eds), 532-549, (England: Oxford University, 2007).

Jarvis, W. Todd. “Groundwater-Conflict and Crisis”, *National Ground Water Association*, 1991, http://www.kysq.org/docs/Water_Wars_War_of_the_Well.pdf, (e.t. 05.11.2013).

Karakılçık, Yusuf. “Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4 /16, (2008): 19-56.

Koçer, Gökhan. “Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5/3, (2005): 287-304.

Kona Güngörmüş, Gamze (Der.). Orta Doğu - Orta Asya ve Kesişen Yollar, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003).

Memiş, Ekrem. Kaynayan Kazan Ortadoğu, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2006).

⁹⁸Yıldız, Su'dan Savaşlar, 90.

Öngür, Tahir. “Su Savaşları: Kimin Savaşı?”, *Haber Bülteni*, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/48a43bb0eadc849_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD, 70-74, (e.t. 27.11.2013).

Paris, Thomas M. “Managing Transboundary Environments”, *Environment*, 46 /1, (2004):3-4.

Phelps, Don. “Water and Conflict: Historical Perspective”, *Journal of Water Resources Planning and Management*, 133/5, (2007): 382-385.

Saltürk, Metin. “Orta Doğu’da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2/3, (2006): 21-38.

Shiva, Vandana. *Su Savaşları*, Ali Kerem (Çev.), (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003).

Starr, Joyce R. “Water Wars”, *Foreign Policy*, 82, (1991): 17-30.

“Su Kaynakları Hakkındaki Gerçekler- Birleşmiş Milletler Dünya Su Gelişim Raporu 2’nin Özeti”, GreenFacts, <http://www.greenfacts.org/tr/water-resources/water-resources-foldout-tr.pdf>, (e.t. 01.05.2011).

Şimşek, Erdal. *ABD-İsrail-İran Üçgeni: Orta Doğuda Oynanan Kirli Oyunlar*, (İstanbul: Neden Yayıncılık, 2007).

Tomanbay, Mehmet. *Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu*, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008).

Tuna, Gülgün. *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler: Yeni Güvenlik*, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003).

Uğurlu, Örgen. *Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları*, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009).

“Water Security, A UN Definition”, UN Water, Mart 2013, <http://inweh.unu.edu/water-security-experts-propose-a-un-definition-on-which-much-depends/>, (e.t. 12.11.2013).

Xanqin, Xue. *Transboundary Damage in International Law*, (London: Cambridge University Pres., 2003).

Yaşar, Doğan ve Yıldız, Dursun. *Küresel Isıtılan Dünya ve Su*, İstanbul: Truva Yayınları, 2009.

Yıldız, Dursun. *Su’dan Savaşlar*, (İstanbul: Truva Yayınları, 2010).

Yılmaz, Sait, 21. *Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2006).

“2020’de Su Savaşları Yaşanabilir”, 23 Mart 2012, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/2020de-su-savaslari-vasanabilir-33700.html>, (e.t. 12.11.2013).